

เทศน์เช้า วันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๕

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดสันติธรรมาราม ต.คลองตากต อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เราเกิดมาในโลกนี้ เห็นไหม ความเป็นอยู่อาศัยปัจจัยเครื่องอาศัย โลกนี้ปัจจัยเครื่องอาศัยนะ ปัจจัย ๔ บ้าน ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ปัจจัยนี้ขาดไม่ได้ เครื่องอยู่อาศัย เครื่องอยู่อาศัยนะ ชีวิตนี้ต้องอาศัยสิ่งนี้ดำรงชีวิตไป แล้วเราก็ไปตื่นที่เครื่องอยู่อาศัย

เราดูนะ เวลาสัตว์ถ้ามันจะพลัดพรากนะ คุณสิมันอยากตายไหม มันไม่อยากตายหรือ เพราะการตายของมัน เห็นไหม เนื้อมันเป็นอาหารนะ เขาเอาเนื้อมาเป็นอาหาร แต่มันอยากตายไหมล่ะ?

คุณนะ คนเรานี้รักกัน คนเรามีความผูกพันกัน จะพลัดพรากจากกันเรายังเสียใจเลย นี่ความเสียใจนะ “ที่ไหนมีรัก ที่นั่นมีทุกข์” มีรักเพราะอะไร เพราะเรารักเราสงวนของเรา แต่มันต้องพลัดพรากนะ

แต่ขณะที่เราต้องตาย จิตนี้พลัดพรากจากกาย ความรักตนนี้สำคัญที่สุดเลย เรานี้รักตนมาก แล้วเราก็ประมาทในตนนะ ประมาทในตนเพราะอะไร เพราะพวกเรานี้ตาบอด ตาใจบอด ตานี้ตาบอดตาใส เกิดมาแล้วทุกคนจะหาที่อยู่อาศัย เกิดขึ้นมาทุกคนจะหาความสุข หาความสุขก็พยายามจะหากันไป หาแต่เรื่องข้างนอกนะ

สิ่งนั้น.. ฟังว่าคำว่า “อาศัย” เรียกว่าโลก โลกใด โลกต้องมี ไซ้ โลกต้องมี เราต้องมีที่ยืน เราจะต้องมียืนในสังคม เราจะต้องไม่อายใคร เราต้องยืนได้ อันนั้นมันเป็นการกระทำนะ คุณสิ ถ้าเรามีลูกมีเต้าของเรา ลูกบางคนก็อยู่ในโอวาทเรานะ ลูกบางคนก็ไม่ฟังเรา ลูกบางคนก็ทำดีกว่าเรา ดีที่พ่อแม่สั่งก็มี

อันนี้เราจะบอกว่ามันเป็นกรรมไง กรรมนะ เด็กมันเกิดมาดี มันจะเป็นดีของมัน เด็กเกิดมาไม่ดีหรือเด็กเกิดมาสภาวะแบบนั้น มีกรรมร่วมกันมา เราก็พยายามอบรมบ่มเพาะให้มันดีขึ้นมา ถ้าดีขึ้นมาะ ก็กรรมดีกรรมชั่ว มันมีเบื้องหลังมีกรรมด้วย ไม่ใช่ว่าในปัจจุบันอย่างนี้

เราเข้าใจว่าคนเราเป็นวัตถุไป ทุกคนจับแต่งจับต้องได้แล้วมันจะดีไปหมดไป แต่ความเห็นจากเบื้องหลัง เห็นใหม่ เบื้องหลังคือสิ่งที่เป็นกรรมเป็นเวรอันหนึ่ง เบื้องหลังจากกิเลสคือมันชอบมันต้องการสภาวะแบบนั้นหนึ่ง เห็นใหม่ นี่คือเรื่องของกรรม ถ้ากรรมเกิดมาสภาวะแบบนี้ นี่เรื่องของจิตใจไป

เรื่องของจิตใจ เรื่องของโลกคือเรื่องของสิ่งที่มันเป็นวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ได้ที่จับต้องได้ ขนาดวิทยาศาสตร์นะ ยังมีการแข่งขัน ยังมีการต่อสู้กัน ในทางธุรกิจการต่อสู้กัน เห็นใหม่ ต้องเคลื่อนไหวตลอดเวลา หยุดนิ่งไม่ได้ ถ้าหยุดนิ่งเขาตามทันขึ้นมา นี่แข่งขันกันจนเป็นที่สุด นี่ทุนนิยมนะ

สังคมนิยม เห็นใหม่ ต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน ต้องมีการช่วยเหลือเอื้อจางกัน ก็นอนจมอีกนะ เพราะเรามีอยู่แล้ว เราไม่ต้องทำอะไรเลย ถ้าสังคมนิยม ถ้าคนหัวใจมันไม่เป็นสังคมนิยม มันจะเอาโรคเอาเปรียบเขา มันก็จะนอนเอาเปรียบหมู่คณะ แต่ถ้าเป็นสังคมนิยมเพื่อหมู่คณะ คุณ คุณที่ว่าทำเพื่อสังคมๆ นั่นเป็นสังคมนิยม สิ่งนี้มันเป็นไปได้เพราะอะไร เพราะมันเกี่ยวกับกิเลสใจเกี่ยวกับความยึดของคน

แต่ถ้าเราละ เรื่องของกรรมนี้มันเรื่องย้อนกลับมาตรงนี้ ชีวิตนี้คืออะไร ชีวิตนี้ สิ่งที่เกิดมาเกิดมาเพื่อให้ทำดีและทำชั่วนะ สิ่งที่ทำดีทำชั่วมันจะจับสมไปที่ใจ เพราะอะไร ความลับไม่มีในโลก เราคิดอะไร เราทำอะไร เรารู้อะไรเราหมด เห็นใหม่ เจตนาที่ทำบุญทำกุศล แล้วบุญกุศลมันเกิดจากอะไร เกิดจากศรัทธาความเชื่อ

ถ้าเราไม่มีศรัทธาความเชื่อ คนเราไม่มีศาสนา ทำดีก็คือดี สัตว์.. ถ้ามันทำดีของมัน มันก็ได้รับผลดีของมัน สัตว์มันดินนะ สัตว์บางตัวมันก็รังแกคน มันก็เก้ สัตว์บางตัวมันก็มีเมตตาของมัน มันก็ช่วยเหลือจางกัน นี่ทำดีหรือชั่ว เขาได้โดยเนื้อหาสาระของเขา แต่เนื้อหาสาระอย่างนี้ มันเป็นเรื่องของโลกๆ คือว่าเรื่องของปรัชญาที่สามารถที่เราจะจินตนาการได้ แต่ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลึกกลับกว่านั้นมหาศาลเลย มหาศาลตรงไหน มหาศาลตรงที่ว่ามันจะรู้ตัวมันเอง รู้ตัวมันเองนี่เป็นวิปัสสนาแล้วหรือ?

ยังเลย รู้สึกตัวเอง เห็นใหม่ รู้สึกตัวเองนี่มันจะสลัดสังเวชนะ เช่น เราคิดถึงความตาย มรณานุสติ เห็นใหม่ คิดถึงความตายๆ บางคนคิดความตายแล้วมันเศร้าหมอง มันไม่อยากจะทำอะไร

เลย อันนี้มันก็เป็นกิเลสมันมาครอบงำ แต่ถ้าคิดถึงความตาย เห็นไหม คนเราต้องตาย มันจะไม่เหิมเกริมจนเกินไปนะ ถ้าเราจะตาย เราทำอย่างไรที่จะเป็นประโยชน์อะไรกับเราขึ้นมา

มรณานุสตินี้รู้จักตนเอง ต้องรู้จักตนเองก่อน รู้จักตนเองแล้วเอาตนเองแก้ไขตนเองไง การแก้ไขตนเองนะเป็นวิปัสสนา ถ้ายังไม่ได้แก้ไขตนเอง การรู้ตนเองนี้มันเป็นพื้นฐานไง เป็นพื้นฐาน เป็นสถานที่รองรับ

คุณะดูเขาเล่นกีฬากันนะ เวลาเขาเล่นกีฬากัน เวล่านักฟุตบอล เวลาฝนตก เวลาหิมะตก เขายังยกเลิกเกมนั้นเลยเพราะอะไร เพราะมันแข่งกันไม่ได้ เห็นไหม เขายังต้องเลือกสถานที่ของเขา

นี่ก็เหมือนกัน ในเมื่อถ้าเรามีศรัทธามีความเชื่อ มันจะมองถึงว่าเราจะเลือกอะไร ในโลกนี้จะเลือกอะไร เราจะเลือกปัจจัยเครื่องอาศัย คำว่า “ปัจจัย” มันเป็นปัจจัยเครื่องอาศัย มันเป็นปัจจัยมีก็ได้ ขาดแคลนก็ได้ แต่ชีวิตนี้มันมีอยู่ตลอดเวลา ลมหายใจเข้าและไม่หายใจออกมันก็ต้องตาย สิ่งที่น่าหายใจนะ ชีวิตเราแขวนอยู่บนเส้นด้ายเลย แล้วจะตายเมื่อไหร่ก็ไม่รู้

ชีวิตนี้มีการพลัดพรากเป็นที่สุด ถ้าเราไม่เจ็บไข้ได้ป่วยจนหมอกำหนดว่าอีกกี่วันตาย เรายังผลิตผลิตอยู่นะ แต่ถ้าหมอกำหนดว่าอีกกี่วันตาย จะคอตกลงนะ ชีวิตนี้มันจะเหมือนกับโลกนี้ปิดมิดไปหมดเลยเพราะอะไร เพราะมันกลัวตายไง มันกลัวการพลัดพราก มันกลัวชีวิตนี้มันต้องเป็นสภาวะแบบนั้นไป

แต่ถ้าเป็นธรรมดาละ นิธรรมมันเกิดขึ้นมา คุณดูเวลาเจ้าชายสิทธัตถะไปเห็นคนเกิด คนแก่ คนเจ็บ คนตาย ยังสะเทือนใจมากนะ แล้วเราจะต้องตายไป เราจะมีอะไรติดมือไป เห็นไหม ถ้าเราทำคุณงามความดี ดีก็คือดีไปกับใจ ชั่วก็คือชั่วไปกับใจ สิ่งที่ทำชั่ว เห็นไหม บอกทำดีได้ดีมีที่ไหน ทำชั่วได้ดีมีที่ไหน

ทำชั่วหรือ เขาทำชั่วของเขา เขาได้ดี ดีตรงไหน ก็เบียดเบียนคนอื่นเขาจะมีความสุขที่ไหนใจเขาเราร้อนนะ กลัวแต่เขาจะตามทัน กลัวแต่เขาจะมายึดทรัพย์ กลัวแต่เขาจะรู้ไปหมดละ มันก็ต้องปกป้องไว้ อยากได้ปัจจัยของเขา อยากได้สิ่งต่างๆ ของโลก สมบัติของโลกยึดว่าเป็นของตัวเอง แล้วก็คิดคดโกงเขา

สิ่งนั้นมันเป็นความสุขที่โหน มันเป็นความทุกข์ทั้งนั้นแหละ แต่กิเลสมันหลอกใจ กิเลสมันหลอกบุคคลคนนั้นให้ทำสภาวะแบบนั้น แล้วมันจะได้ความดีของมัน เห็นไหม มันได้มา เราเห็นว่าเขาได้ลากสักการะตามแต่เขาถือโงงมา แต่ความทุกข์ของเขาเต็มหัวใจนะ เต็มหัวใจ อันนี้เป็นความทุกข์ในปัจจุบันนะ

แล้วคนที่มันเป็นกรรม หัวใจที่มันหนักเหมือนก้อนหิน ก้อนหินเราโยนลงไปใต้น้ำ มันจะจมน้ำทันทีเลย สิ่งที่เป็นของมันของเบา เราโยนไปอย่างปยุ่นๆ ลมพัดมันจะลอยไปเลย หัวใจที่มันกดถ่วง เวลาความโกรธขึ้นมา หัวใจมันหนักหน่วงนัก เวลาไปโงงเขา ไปทำลายเขา ไปทำสิ่งที่ว่าเราเป็นทำชั่วได้ดี ทำชั่วได้ดี มันเศร้าใจ มันทุกข์ใจนะ ทุกข์ใจกลัวแต่เขาจะรู้ แล้วสิ่งนี้เป็นในหัวใจนะ

คนที่เขาทำกรรมไว้ เวลาเขาถึงจะหมดอายุขัย เขาจะเห็นกรรมนิมิตนะ ถ้าคนทำคุณงามความดี เขาจะเห็นรถม้า เขาจะเห็นสิ่งที่เป็นรถทิพย์มารับเขาขึ้นไปเลย ในพระไตรปิฎกก็มี ในปัจจุบันก็มี อย่างเชื่อว่าวิทยาศาสตร์เจริญแล้วจะไม่มีสิ่งนี้นะ สิ่งนี้มีเพราะอะไร

เพราะถ้ายังมีความรู้สึกอยู่ ยังมีตาของใจอยู่ ไม่ใช่ตาเนื้อนะ ตาเนื้อมองไม่เห็นหรอก ตาเนื้อมันเห็นแต่อากาศ แล้วตาเนื้อมันยังฝ้าฟางได้ เวลาตาของเราพิการเราต้องไปรักษานะ แต่ตาของใจนี่มันใสตลอด ตาบอดมันก็ใส คนตาบอดแต่ตาใจเปิดขึ้น อย่างพระจกขุบาล เห็นไหม เวลาภาวนาไปเจ็บไข้ได้ป่วย หมอบอกต้องนอนนะ ถ้าไม่นอนนี่ตาจะบอด

แต่ด้วยที่ว่าตัวเองเป็นคนอกุศลนี่นะ ถ้าตาจะบอดนะ ธรรมะมันเกิดในหัวใจใจ เรานี้เกิดตายเกิดตายมาก็ภพก็ชาติ คนเรานี้เชื่อในธรรม เห็นไหม มีคนเกิดคนตาย เราเกิดมาได้ดวงตาอย่างนี้มาก็ภพก็ชาติแล้ว แต่ถ้าเกิดมาพบพระพุทธศาสนา พบองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พบธรรมนี้ มันน้อยโอกาสนัก ถึงฝันนั่งไปนะ

ถึงที่สุดนะ ตาบอดพร้อมกับกิเลสขาดไปจากหัวใจ ผ่องใสในหัวใจนะ รับรู้ไปหมด สิ่งต่างๆ นี้ โลกธาตุหลอกดวงอะไรสิ่งใดไม่ได้เลย ถ้าตาของใจมันสว่างใสขึ้นมา นี่ตาจากภายใน ถ้าตาจากภายใน ตาของใจมันเห็นของมัน เห็นไหม เจตนามันสะสมมาอย่างนี้ สะสมไปๆ แล้วมันสะสมลงที่ใจ อันนั้นเป็นบาปเป็นกุศล มันหมุนไปในวัฏฏะ นี้ธรรมอย่างหยาบๆ

ถ้าธรรมอย่างละเอียดขึ้นมาจะ มันจะบอกเลยว่าสิ่งนี้ควรทำและไม่ควรทำ ควรทำและไม่ควรทำเห็นไหม จิตเป็นปกติแล้ว จิตที่มันจะไปเอาของคนเขา มันทำไม่ได้หรือก สิ่งนี้ของเขา แต่ถ้ามันเป็นโดยธรรมชาติ มันเป็นโดยบุญกุศล มันเป็นโดยธุรกิจโดยปกติ มันเป็นเรื่องของกรรม เรื่องของคุณงามความดี

งานนะ คนเราเกิดมาต้องมึงงานทำ เห็นไหม งานของร่างกายคืองานของความคิด งานของสมอง ในสังคมนิยมเขาบอกเลยแหละ แรงงานสมองแรงงานกาย แรงงานของกายนี้ กรรมกรแบกหามนี้เสมอภาคเป็นสหายนกัน แต่ถ้าผู้บริหารละ เอาไรด์เอาเปรียบเขา แรงงานสมอง แรงงานสมองต้องได้ ๒ เท่า ๓ เท่า มันผู้บริหารไง นี่แรงงานของเขา

นี่มันสมมุติ สมมุติที่มันสามารถ มันจะสมมุติอย่างไรก็ได้เพื่อจะเอาเปรียบเขา มันสมมุติได้ทั้งนั้นแหละ แต่ถ้าเสมอภาคๆ ภาคที่ไหน เสมอภาค ภราดรภาพ หัวใจเวลานั้นเป็นพระอรหันต์นะ เหมือนกันทั้งหมดเลย ใจนี้มันปลดเปลื้องไปทั้งหมด ปลดเปลื้องหมด สิ่งที่ปลดเปลื้องไป เห็นไหม

สนามที่เราจะเลือกเล่นนะ เราจะเลือกเล่นแบบเด็กๆ ที่มันเล่นกันข้างถนนก็ได้สนามฟุตบอล มันสมมุติที่เป็นสนามฟุตบอล มันก็เล่นกันได้ แต่ถ้าเกมใหญ่ๆ ของเขา เขาต้องสนามที่มีมาตรฐาน

นี่ก็เหมือนกัน เราไปอยู่ในหมู่คณะไหน หมู่คณะที่เขาเล่นกันเป็นโดยสมมุติ เห็นไหม เด็กมันเล่นขายของกัน มันก็ทำธุรกิจกันนะ ดุสิตเกมต่างๆ มันเล่นกันได้ทั้งนั้นละ แล้วเราทำธุรกิจจริงๆ ขึ้นมาละ แล้วก็จริงๆ ขึ้นแล้ว เขายังโกงบริษัทกัน เห็นไหม ด้วยกฎหมาย เขาโกงกัน เขาน้อโกงกัน ยกบริษัทไปเลย ทั้งที่เราทำมาด้วยมือ ทำไมเขาน้อโกงเราไปได้ละ?

นี่ก็เหมือนกัน ในเมื่อเราจะเล่นเกมไหน เกมของเรา เห็นไหม เกมที่ว่าอยู่สุขอยู่สบาย นี่เราว่าสุขสบายใจ สุขสบายโดยความคิดนะ แต่หัวใจนี่นอนนะ คนเรานะให้นอนไม่ทำอะไรเลย นอนได้ไหม? เป็นไปไม่ได้หรือก คนเรามันต้องเคลื่อนไหว มันต้องเป็นไปธรรมชาติของมัน แต่กิเลสในหัวใจมันบอกว่าสิ่งนี้ลำบากๆ ลำบากไปหมดเลย มันจะพอใจของมันนะ มันจะนอนก็นอนไม่ได้นะ เพราะมันนอนแล้วมันก็ทุกข์ยากของมัน

นี่ก็เหมือนกัน เวลาประพฤติปฏิบัตินะ เราจะเอาอะไร ถ้าเรามีสติสัมปชัญญะ มันต้องมีสติ มันต้องมีการเคลื่อนไหว การเคลื่อนไหว เห็นไหม สติพร้อมขึ้นไป ทุกอย่างพร้อม การเคลื่อนไหว พร้อม มันก็ย้อนกลับมาใจของเรา ถ้าย้อนกลับมาใจของเรา ตรงนี้มันจะแก้ไข

งานในศาสนา เห็นไหม เวลาพระบวชทุกอย่าง กุศล โลมา นขา ทันตา ตโจ กรรมฐาน ๕ กรรมฐาน ๕ ฐานที่ตั้งของการงาน กุศล โลมา นขา ทันตา ตโจนี้ สัตว์มันก็มี ใครมันก็มี ขน ผม เล็บ ฟัน หนัง ใครไม่มีหรือ? แต่หัวใจที่ไปรู้มันไง เพราะอะไร เพราะคนบวชใหม่เหมือนเด็กอ่อน ไข่ไหม? เหมือนเด็กอ่อน เหมือนเด็กพึ่งคลอดเลย เด็กคลอดมามันเลี้ยงตัวเองได้ไหม? พ่อแม่ต้อง บำรุงรักษามันไข่ไหม?

นี่ก็เหมือนกัน คลอดออกมาจากอุ้งครรภ์นี้ไม่รู้อะไรเลย แต่ทำผิดไม่ได้นะ เพราะอะไร เพราะอุ้งครรภ์บอก “นิสัย ๔ อกรณียกิจ ๔” ถ้าทำแล้วมันขาดเลย เหมือนเราคลอดลูกออกมา ถ้า มันไม่หายใจ มันก็ตายเลย

นี่ก็เหมือนกัน ถ้าทำอาบัติปาราชิกมันก็ขาดเลย ขาดจากพระเลย เห็นไหม แต่กุศล โลมา นขา ทันตา ตโจนี้ให้ฝึกฝนๆ ขึ้นมา อะไรฝึกฝนมัน? ใจไปเห็นฝึกฝนมัน ตาเนื้อเห็นมันนะ ทุกคน ตาเนื้อเห็นกาย ขน ผม เล็บ ฟัน หนังทั้งนั้นล่ะ แต่เห็นแล้วมันเกิดประโยชน์อะไรขึ้นมา? แต่ถ้าตา ใจมันเห็นนะ มันจะขนพองสยองเกล้า มันสะเทือนหัวใจมาก

อริยสังขมมันอยู่ที่ใจ ความรู้มันอยู่ที่ใจ ทุกข์มันอยู่ที่ใจ สถานะ เห็นไหม ถึงว่าต้องรู้ตัวตน ก่อน เห็นตัวตนก่อน แล้วพยายามพิจารณาตรงนี้เข้ามา นี่เป็นงานจากภายใน

นี่ที่ว่าเกิดแล้วตายๆ การที่พลัดพราก อะไรพลัดพราก? ถ้ามันชำระกิเลสแล้ว มันไม่มีอะไร พลัดพรากหรอก มันสิ่งต่างอันต่างจริง กลับไปอยู่สถานะเดิมของเขาคือตามความเป็นจริงไง ดิน น้ำ ลม ไฟก็จริงของเขา จิตก็จริงของเขา แต่นี่มันไม่จริง เพราะมันไม่จริง มันมีกิเลสเข้ามา มันถึง ไปยึดไปโงงไว้ทั้งหมดเลยนะ เกิดตายเกิดตายแล้วก็ทุกข์ยากๆ ตลอดไป

นี่คือการพลัดพราก เราจะไม่มีมีการเกิดและการตาย มันจะรู้เข้าใจตามกตिका แต่ถ้าคนไม่เชื่อ การเกิดและการตายไม่มี เกิดแล้วก็แล้วกัน ทำแล้วแต่สุขสบายของเรา เรื่องของกิเลสของเรา ตาม พหุใจของเรา อันนั้นเป็นความคิดของกิเลสนะ

นี่มันถึงว่าเกิดพบพระพุทธศาสนา แล้วจะใช้ศาสนาเพื่ออะไร เราจะตัดดวงเพื่ออะไร เราเข้าไปในห้างสรรพสินค้า เราเข้าไปในธนาคาร เราอยากได้เบิกเงินมากที่สุด ก็พันล้านเราจะเบิกให้หมดเลย

นี่ก็เหมือนกัน เวลาเราเข้าไปศาสนา มรรคผลนิพพานนี่สุดยอดที่สุดเลย แต่ไม่ยอมเอาเลยนะ ไม่ยอมต้องการ ไม่ต้องการเลยเพราะมันทำยากทำลำบาก เห็นไหม เวลาเงินทองต้องการเพราะอะไร เพราะมันเป็นสมมุติที่จับต้องได้ เวลาสิ่งที่เป็นคุณงามความดีในหัวใจ มันจับต้องได้โดยสันติวิถีก็คือจิตสัมผัส ถ้าจิตสัมผัสไม่ได้ จิตไม่รู้จักความเป็นจริง จิตนั้นมันจะพ้นจากกิเลสได้อย่างไร?

ถ้าเพราะเรา เราจับต้องไม่ได้ เราไปคาดไปหมายกันเอง เห็นไหม เราเดินผ่านธนาคาร ในธนาคารมีเงินหลายหมื่นหลายแสนล้าน เห็นไหม เงินของใคร? เงินของธนาคารเขา เราเป็นพนักงานอยู่ในธนาคารนั้น เราก็นับเงินของคนอื่นทั้งหมดเลย

นี่เกิดมาในศาสนาพุทธ รู้ธรรมๆ รู้โดยแก้กิเลสไม่ได้ไง ถ้ามันรู้โดยแก้กิเลส เงินของเราทั้งหมด ธรรมของเราทั้งหมด หัวใจเราทั้งหมด แล้วมันจะเข้าใจว่าชีวิตนี้ไม่มีการเกิดและมีการตาย มันคงที่ของมันตลอดไป เพราะสิ่งที่มันก็ต้องมีตลอดไป ความรู้สึกมันก็ต้องมีตลอดไป แล้วถ้ามันเข้าใจแล้ว มันจะมีความสุขตลอดไป

สิ่งนี้มหัศจรรย์ แล้วอยู่ในร่างกายของเรา สิ่งในร่างกายของเรา เห็นไหม เพราะมันเป็นความรู้สึก ใจนี้อาศัยร่างกายนี้เจริญเติบโตมา แล้วศึกษาเข้ามาถึง ถ้ามีปัญหาเข้ามาจะเป็นประโยชน์ นี่ศาสนาสอนอย่างนี้

เรื่องปัจจัย เรื่องข้างนอกถึงเป็นการห่อหุ้ม เหมือนต้นไม้ไม่มีเปลือก มีแก่น มีกระพี้ นี่เราก็บำรุงรักษามันไป แต่สิ่งนี้เราไม่ไปติดกับมันนะ อยู่กับเขาโดยเข้าใจว่าสิ่งนี้ห่อหุ้มเพื่อการดำรงชีวิตเท่านั้น ไม่ใช่อยู่กับเขาเอาเขาเป็นแก่นนำ เอาเขาเป็นใหญ่ แล้วเราจะเป็นข้าเขา ไม่ใช่หรือ! ธรรมเหนือโลกทั้งหมด เอวัง